

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОБРАЗИ АРКАДІЇ: ВІД УТОПІЧНОЇ ДО УРБАНІСТИЧНОЇ <i>Маціборко Євгеній, Водько Владислав</i>	158
УНІВЕРСАЛИ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО, ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН З ДУХОВЕНСТВОМ <i>Мірошніков Ярослав, Бачинська Олена</i>	167
ВІЙНИ СКІФІВ В ОПИСІ АНТИЧНИХ АВТОРІВ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД <i>Мунтян Вадим, Бруяко Ігор</i>	179
РОЗБУДОВА РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ОДЕСІ В ХІХ СТОЛІТТІ <i>Огир Олександра, Діанова Наталія</i>	187
РОЛЬ ЖІНОК У МЕЦЕНАТСТВІ ЗА ЧАСІВ КНЯЖОЇ ДОБИ <i>Островська Валерія, Сітарчук Роман</i>	196
ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЕЛІТИ В ОДЕСІ В ПЕРІОД НЕПу: ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА ТА КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ <i>Павлов Роман, Савченко Віктор</i>	202
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ <i>Рябоконь Дарія, Савченко Віктор</i>	208
ЛІТЕРАТУРНО – МИСТЕЦЬКІ ОСЕРЕДКИ ОДЕСИ В 1920 – Х РОКАХ: ВІД «ГАРТУ» ДО «ВАПЛІТЕ» <i>Солодка Марія, Савченко Віктор</i>	215
ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУОРТУ СЕРГІЇВКА, ЙОГО РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ <i>Теплякова Єлизавета, Водько Владислав</i>	221
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЕТНОГРАФА МИКОЛИ МАРКЕВИЧА <i>Торубара Вікторія, Шаповал Лариса</i>	230
НІМЕЦЬКІ КОЛОНІСТИ НА ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ-ХІХ СТ. <i>Федотов Нікіта, Водько Владислав</i>	235

Огир Олександра, здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Діанова Наталія, д.і.н., професор кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса

УДК 94(477.7):281.93”18”

РОЗБУДОВА РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ОДЕСІ В XIX СТОЛІТТІ

Анотація. Представлений текст є історико-архітектурним дослідження становлення та розвитку римо-католицької громади в Одесі XIX століття. У роботі детально проаналізовано етапи формування інституційної бази католицької церкви в місті, в період від зведення першої дерев'яної молитовні у 1795 році до побудови двох монументальних кам'яних соборів: Успіння Пресвятої Діви Марії (освячений в 1853 році) та Святого Климентія (освячений в 1913 році). У роботі використано комплексний підхід, що поєднує історичний та архітектурний аналізи, що є важливим для вивчення, збереження та популяризації культурної спадщини міста.

Ключові слова: Одеса, римо-католицька церква, собор, становлення, розвиток.

Населення Одеси упродовж XIX століття відрізнялося багатоетнічністю та поліконфесійністю. Різноманітні пільги, в тому числі й свобода віросповідання, проголошені царським урядом для переселенців, стали привабливими для жителів європейських країн та розділеної на той час Речі Посполитої. Тож до Одеси переселилися представники різних релігійних конфесій, які мали право на будівництво своїх храмів і здійснення богослужіння своїми священнослужителями. Вагоме місце серед

них посідали римо-католики: італійці, німці, поляки, французи та інші.

Проблема розбудови римо-католицької церкви розглядалася в сучасній історіографії. Проте дослідники здебільшого звертали увагу на внесок римо-католицької церкви у соціально-економічний і культурний розвиток міста. Лише деякі з них, зокрема, О.О. Баковецька, Н.М. Діанова та деякі інші розглядали ще й процес церковного будівництва в Одесі. Однак в історичній літературі бракує досліджень, де комплексно досліджено історичну та архітектурну складові розбудови римо-католицької церкви.

Мета представленої статті полягає в дослідженні процесу розбудови римо-католицької церкви в Одесі в XIX столітті в історичному та археологічному контекстах.

Починаючи з кінця XVIII століття римо-католики утворили в Одесі свою невелику общину, яка з часом мала тенденцію до зростання. Уже в 1795 році вони за свої кошти побудували в місті невелику дерев'яну церкву, де отець Андре Арчіоллі Порох провів свою першу Месу. Згодом її приміщення стало тісним і віруючі попросили міську владу надати їм землю для будівництва нового храму. У 1808 р. будівельний комітет виділив місце на воєнному форштадті Одеси для будівництва кам'яної церкви для католиків загальною площею 2 925 кв. сажень, де й розпочато будівництво першого костелу на вулиці Катерининській (нині – Європейській). Згодом, у 1811 році, католицьке духовенство звернулося до Одеського будівельного комітету з проханням видати офіційний дозвіл на право власності на землю, виділену для потреб церкви. Прохання було задоволено, і церква отримала право на вільне володіння виділеною раніше земельною ділянкою [1, с. 113].

Один із перших описів костелу зробив 1810 року князь Іван Долгорукий (1764-1823): «Католицька Римська Церква всередині міста, небагата, але чисто і добре прибрана; при ній служить Капуцин. Він мене водив усією будовою церковною: ходить за встановленням свого Ордену, у сірому капоті, з відкладним капюшоном, оперезаний пасовим поясом і з чотками в руках. Він

щохвилини, ходячи в церкві, присідав перед своїм престолом» [2, с. 250].

Будівельні роботи церкви завершилися в 1822 році. У подальшому двічі розширювали приміщення костелу, проте в 1840-х роках кількість віруючих настільки збільшилася, що він уже не міг вмістити всіх охочих [3].

Тож у 1847 року розпочалося будівництво нового кам'яного собору за проектом італійського архітектора Франческо Моранді. Цей проєкт доопрацював і завершив будівництво польський архітектор Фелікс Гонсіоровський. Фелікс Вікентійович Гонсіоровський свою трудову діяльність розпочав у Варшаві, де, зокрема, будував готель «Англійський» (1839). Наприкінці 1848 року він приїхав з Волині до Одеси. Уже перші споруди його в місті стали значущими для розвитку місцевої архітектури. Замість шаблонних форм класицизму, слідом за Ф.К. Боффо і Ф.О. Моранді, архітектор запропонував для традиційних об'ємно-планувальних рішень споруд «неоготичне», «неоренесансне» вбрання, декорації в дусі «неогрек». На той час готичний стиль набував популярності в архітектурі. Тож будівля римокатолицького собору, освяченого 16 серпня 1853 року єпископом Фердинандом Канном, вирізнялася особливою монументальністю [4].

Храм побудований у формі латинського хреста. Зовні його стиль можна назвати як змішаний романський і готичний. Фронтони і вікна дзвіниці виконані в готичному стилі, подвійні напівкруглі вікна і напівколони, восьмикутний купол – у романському. До собору вели три входи, над центральним з яких знаходився орган.

Розрахований собор приблизно на 2 000 віруючих. Ось як було описано внутрішнє оздоблення храму в 1892 році: «Архітектура церкви зовні не представляє нічого особливого, але всередині – дуже красива. Стіни і пілястри оздоблені під білий мармур, підлога мармурова. Особливо ефектна колонада, що йде по обидва боки, і вівтар художньої роботи, з іконою Успіння Пресвятої Богородиці, яка є копією картини Рафаеля, роботи художника Фішера (дар графині Ольги Нарішкіної) [5]. У храмі

була ікона Божої Матері – оригінал роботи відомого флорентійського художника XVII століття Карло Дольче (подарована собору доктором Рено на честь освячення 1853 року). За заповітом Михайла Микулича собору було передано 12 мармурових фігур апостолів італійської роботи і 4 фігури євангелістів. Від Папи Пія IX собору було подаровано мармурову хрестильницю. Справжнім витвором мистецтва була мармурова різьблена кафедра, яка не збереглася до наших днів. На стінах висіли 14 картин Хресної Дороги – подарунок художників Дюссельдорфа на честь консекрації храму. У соборі було 120 дубових лавок, шість великих бронзових люстр. Зліва від входу до храму висів образ Святого Роха – захисника від епідемій і стояло срібне панікадило з написом французькою: «На згадку про чуму 1812 року». У ньому горів вічний вогонь. У бічних нефх розташовувалися два білі мармурові надгробки: одеського міського голови Олександра Ланжерона і отця Георгія Разутовича. У лівій частині поховані тираспольський єпископ Вікентій Липський і канонік Франц-Ксаверій Клімашевський» [6].

У Південній та Східній Україні, в процесі розвитку римо-католицьких громад також активізувалась благодійна діяльність. Так, наприклад, у 1875 році при римо-католицькому соборі Одеси іменним указом дозволено відкрити дитячий сирітський притулок. Його розмістили в двоповерховому будинку. На першому поверсі знаходилась чоловіча частина, в якій проживало 42 хлопчика та вихователь. На другому поверсі розмістили 30 дівчат і виховательку. Освіту діти отримували в парафіяльному училищі [7 с. 348-349].

Собор відігравав роль співкафедрального в Тираспольській дієцезії, адже саме тут знаходився єпископ-помічник, тоді як єпископ-ординарій мешкав у віддаленому Саратові. До революції парафія налічувала близько 15 тисяч віруючих, про яких піклувалися настоятелі о. Андрій Келлер та вікарії о. Казимир Соколовський, Август Манігліє, Франченко де Мотта (капуцин) та Антоній Віторт, які проводили богослужіння на рідній мові віруючих: польській, німецькій, французькій та італійській [6].

Другий костел в Одесі був закладений наприкінці ХІХ століття, але будівництво завершено уже на початку ХХ століття. Його поява була спричинена проханням польської общини, яка знаходилась у районі Молдованки, на перехресті вулиць Балківської та Заньковецької і являла собою поселення з невеликих приватних будинків. Зважаючи на те, що в Одесі на той час існував лише один собор у центрі міста, а чисельність римо-католиків невпинно зростала, 10 жовтня 1892 р. до міського управління надійшло прохання каноніка Р. Рейхерта про виділення ділянки для будівництва костелу, будинку причту, училища та притулку. 16 листопада міський голова Г.Г. Маразлі надав згоду, передавши католицькій громаді ділянку розміром 1 659 кв. сажень, однак будівництво костелу почалося значно пізніше, оскільки не були зібрані необхідні кошти для створення проєкту та його реалізації.

Проектування костелу довірили В.О. Домбровському – етнічному поляку. Владислав Домбровський поселився в Одесі в 1890 році, а уже через 6 років працював архітектором канцелярії при градоначальнику. За участь у проєктуванні будівлі Головного штабу (у співавторстві з В. Харломовим) 1895 року він отримав премію від керівництва міста. На той час архітектор В. Домбровський реалізував лише декілька проєктів у різних містах України, зосереджуючись здебільшого на підрядних роботах, проте це був вже другий його проєкт сакральної споруди. Перший костел за проєктом В. Домбровського був зведений в 1896-му році в Миколаєві, його вигляд майже не відрізняється від одеського проєкту 1895-го року. У газеті «Одесские ведомости» від 10 (23) березня 1903 року опубліковано замітку «Закладка нового костелу», де повідомлялося, що католицький єпископ барон Едуард Ропп відслужив службу Божу і власноруч заклав у фундамент табличку з написом латинською мовою про те, що основу новому храму покладено в роки правління на папському престолі Лева ХІІІ і за царювання Миколи ІІ. Канонік Валентин Гартман прочитав вірянам папське послання про відпущення гріхів. Міська управа, пішла на зустріч побажанням католицької громади, проте зобов'язала її побудувати костел за три роки. У разі

невиконання цієї умови ділянка була б повернута назад місту. Будівництво костелу загалом було закінчено 1906 року, хоча роботи з його оздоблення тривали ще десять років. Основна причина – брак коштів, які збирали тричі [8]. У 1900-му році на костел та інші споруди було зібрано 160 тис. рублів, а під час наступного збору ще 25 тис. рублів. Серед благодійників фігурує прізвище Влодек. Ймовірно, саме архітектор Лев Влодек зробив грошовий внесок. Окремо варто відзначити Костянтина Володковича, який, окрім загальних пожертвувань, на власні кошти спорудив одну з дзвіниць костелу.

Головний фасад будинку плебанії, як і костелу, орієнтований на північний захід, апсида колишнього домового (тепер головного) храму розміщена у південно-східній частині будівлі. Отвори потрійних вікон, виконані у притаманному романському стилі, пофарбовані в білий колір, вони контрастують з цегляними стінами з червоної цегли, які спочатку не були пофарбовані. Новий коричневий колір фасадів додає будинку більш стриманого вигляду.

На листівках костел підписано як «Новий костел», проте, можливо, він тоді ще не був освячений. Костел загальною площею 3 220 кв. метрів мав дві вежі-дзвіниці заввишки 64 м, що дещо нагадувало за плануванням Кельнський готичний собор. Над нефом розташовувалася менша за розмірами вежа в готичному стилі. Первісне поєднання білого та яскраво-червоного кольорів виглядало дуже ефектно, про що згадували деякі сучасники будівництва храму. Костел мав два широкі нефи з приділами, за якими починалася апсида складної конфігурації. Загалом у храмі було сім вітарів та шість сповідальень. Було влаштовано електричне освітлення, підлога виконана з бетоно-мозаїки. Звісно ж, у соборі був встановлений орган. Головний фасад та приділи мали східне вирішення з великими готичними розетками та потрійними романськими вікнами над ними. Фасади костелу на рівні першого поверху виконані також з елементами німецького ренесансу [9]. На вході до храму стояла мармурова купіль. Вітварна частина була виконана в стилі бароко. Підлога була оздоблена плиткою з мармурової крихти чорного і білого кольорів. Готичні

вікна храму були засклені вітражами, унікальними за складністю і красою. Справжній витвір мистецтва представляли центральні вхідні двері, виконані з дерева з елементами металевого кування, декоровані барельєфами на біблійні сюжети. Характерною особливістю нового костелу були дві вежі-дзвіниці по 64 метри кожна і глибокий червоний колір, характерний для цегли, з якої костел було збудовано. Архітектурний комплекс нового костелу включав низку схожих за стилем споруд: притулки для людей похилого віку та дітей, школу, їдальню, будинок для священників (причт), у якому влаштовували збори церковнослужителів. Між собором і будинком причту було розбито парк в англійському стилі, через який за задумом архітектора проходила центральна алея. Уздовж огорожі, яка відокремлювала парк від залізниці, були влаштовані штучні гроти, обсаджені рослинами. Урочисте освячення храму, який було названо в ім'я святого Климентія, відбулося 4 жовтня 1913 року. Настоятелем храму було призначено отця Йосипа Шейнера. Свою назву собор отримав на честь святого Климентія, четвертого Папи римського, закатованого в каменоломнях Херсонеса (недалеко від Севастополя).

Крім отця Шейнера обслуговували костел також вікарії оо. Гіацинт Левчак і Павло Соколовський. На той час чисельність місцевих парафіян досягла 17 тисяч – це майже на 4 тисячі більше, ніж у материнській парафії Успіння Пресвятої Діви Марії [8]

Таким чином, аналіз представленого тексту дозволяє дійти висновку про важливу роль римо-католицької громади в історії та культурному ландшафті Одеси. Завдяки толерантному ставленню міської влади та активності вірян, у місті було зведено два величних храми, які стали не лише центрами релігійного життя, але й значущими архітектурними пам'ятками. Активна діяльність духовенства та значна чисельність парафіян свідчать про масштаб впливу римо-католицької церкви на соціальне та духовне життя міста. Це підтверджує вагому роль римо-католицької громади у формуванні полікультурного та архітектурного ландшафту Одеси XIX – початку XX століть та її участь у релігійному та суспільному житті міста.

Список використаних джерел

1. Діанова Н.М. Формування етно-конфесійної структури населення міст півдня України: монографія. Одеса : Астропринт, 2010. 176 с.
2. Яворская А. Одесские костелы в мемуарах и литературе XIX-XX веков. Литературный музей: Одесса. 2020. С. 249-260. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/12322/1/A_Jaworska_Odesskiye_kostely_v_memuarakh_i_literature_XIX_XX_vekov.pdf
3. Святині, Одеса, Успіння (внебовзяття) П.Д.М. | Костели і каплиці України. URL: <https://rkc.in.ua/index.php?&m=k&f=aosod&p=ododud&l=u>.
4. Пилявский В. Они строили Одессу. Дюк. 1991. № 2. С. 10–11. URL: <https://co6op.narod.ru/txt/odessa/articles/architect.html>.
5. Римо-Католический костел Успения Пресвятой Девы Марии. URL: <https://look-at-odessa-ua.blogspot.com/2013/04/blog-post.html>.
6. Кафедральний собор Успіння Пресвятої Діви Марії. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20140729131339/http://catholic.in.ua/eparхiя/афедральний-собор-успіння-пресвятої/>.
7. Баковецька О. О. Римо-католицька церква в Україні кінця XVIII-XIX століть: монографія. Миколаїв, 2015. 360 с.
8. Іванченко С. Одеса, яку ми не застали. 2020. URL: <http://lost-odessa.iv-studio.od.ua/hram-sviatogo-klimenta.html>.
9. Одеса. Римо-католицький собор св. Клімента з будинком причту (1899-1913 pp.). Блог Antique про архітектуру України. URL: <https://archexplorer.wordpress.com/2012/02/06/одеса-римо-католицький-собор-св-кліме/>.

Ohyr Aleksandra, a first-level of higher education student, majoring in 014 Secondary Education (History)

*Dianova Nataliia, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History of Ukraine
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Odesa*

DEVELOPMENT OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN ODESA IN THE NINETEENTH CENTURY

Abstract. *The presented text is a historical and architectural study of the formation and development of the Roman Catholic community in nineteenth-century Odesa. The work analyzes in detail the stages of formation of the institutional base of the Catholic Church in the city, from the construction of the first wooden chapel in 1795 to the construction of two monumental stone cathedrals: The Cathedral of the Assumption of the Blessed Virgin Mary (consecrated in 1853) and St. Clement (consecrated in 1913).*

The paper uses an integrated approach that combines historical and architectural analyses, which is important for the study, preservation, and popularization of the city's cultural heritage.

Key words: *Odesa, Roman Catholic Church, cathedral, formation, development*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.